

ČITANJE I JEZIČNA OBRADA GLUHIH ODRASLIH OSOBA

Dorijana Kavčić

Hrvatsko društvo prevoditelja znakovnog jezika za gluhe Zagreb
dorijana.k@gmail.com

SAŽETAK

Rezultati svih dosadašnjih istraživanja pokazuju izrazito nisku razinu jezičnoga znanja Gluhih i značajnu razliku u odnosu na njihove čujuće vršnjake. Jačanjem svijesti o znakovnome jeziku raste i svijest da je nužno prihvatiti ga kao materinski jezik zajednice Gluhih, da je potrebno što ranije izlaganje tom jezičnom unosu, a da se govoreni jezik uči kao ini. Istraživanje u ovom radu ispituje na koji se način opaža i obrađuje napisani tekst s obzirom na to oslanja li se čitatelj na auditivnu ili vizualnu formu jezika. Osobe koje nemaju oštećenje sluha usvajaju govorni jezik spontano i u potpunosti. S obzirom na to da čitanje kao djelatnost dolazi nakon usvajanja jezika i prilikom čitanja u sebi osobe bez oštećenja sluha napisani tekst "čuju", one ga u sebi ozvučuju. Za razliku od njih, zajednica Gluhih usredotočena je na vizualne informacije u svim vidovima djelovanja, pa tako i jezičnom. Cilj istraživanja bio je ispitati na koji način čitaju Gluhi, na koje elemente obraćaju pozornost i na koji način obrađuju dobivene informacije. Njime se pokušalo provjeriti hoće li Gluhi čitatelji vidjeti svaki napisani jezični znak, a previdjeti svako upućivanje na zvučnu sliku jezičnoga elementa, poput naglasaka. Rezultat ovoga istraživanja nadopunjuje rezultate svih dosadašnjih i još jednom upućuje na potrebu različitoga pristupa zajednici Gluhih kada su u pitanju jezik i jezična obrada.

Ključne riječi: Gluhi, jezična obrada, čitanje, materinski i drugi jezik

UVOD

Jezične su djelatnosti slušanje, govorenje, čitanje i pisanje. Slušanje se i govorenje usvajaju prirodno i spontano, dok se čitanje i pisanje uči, na temeljima usvojenoga jezika. Taj se proces odvija jednako kod djece koja nemaju oštećenje sluha i kod djece koja su gluha i nagluha. Sva istraživanja redom ukazuju na nižu razinu jezičnoga znanja u djece koja su gluha i nagluha i značajnu razliku naspram njihovih čujućih vršnjaka. Radovi iz područja lingvistike znakovnih jezika te veći broj istraživanja svake od jezičnih djelatnosti mogu dati odgovore na pitanja koji su ključni faktori u usvajanju i ovladavanju kojega jezika kod gluhe i nagluhe djece.

Istraživanja i literatura iz područja lingvistike znakovnih jezika od samih početaka usredotočeni su na: a) opis pojedinih nacionalnih znakovnih jezika i b) odnos nacionalnih znakovnih jezika s jezikom čujuće većine. Napredak u oba područja jača svijest o znakovnim jezicima kao zasebnim jezičnim sustavima, kako je još 1960. godine zaključio jezikoslovac William Stokoe. Bez obzira na činjenicu da je znakovni jezik kao onaj vizualni gluhima primjeren, na činjenice da gluhi zaista slabije svladavaju govoreni jezik i bez obzira na promišljanja o tome koji je točno uzrok tomu i dalje se ponajprije preferira *oralni* pristup. On pretpostavlja prvenstveno, ako ne i isključivo usvajanje, točnije ovladavanje govorenoga jezika čujuće većine uz logopedsku rehabilitaciju slušanja i govora.

Ono što je potrebno je tomu suprotan, dvojezično-dvokulturni pristup, koji pretpostavlja što ranije izlaganje i spontano usvajanje znakovnoga jezika. On tako postaje prvim jezikom, materinskim gluhim i nagluhim osobama, a govorni se jezik zatim uči i on postaje drugim jezikom. U tom se slučaju prilagođava i metodika nastave hrvatskoga jezika, kao što predlažu oni koji se bave jezičnim znanjem gluhih i nagluhah.

Iz te se perspektive osobe oštećena sluha identificiraju kao pripadnici kulturno-jezične manjine – Gluhi^[1]. Osobe bez oštećenja sluha

[1] Pisanje riječi *gluh* velikim početnim slovom "Gluh" upućuje na kulturni identitet koji dijele osobe s oštećenjem sluha, bez obzira na njegov postotak. U literaturi se isto tako pojavljuje i naziv „zajednica Gluhih“. Kulturni identitet Gluhih u HR istražila je i dokazala R. Möhr Nemčić (2015).

zajednica Gluhih naziva *čujući*, pa se tako kao termin pojavljuje i u sve većem broju znanstvenih tekstova. Tako će se koristiti i u ovome.

Brojna istraživanja jezičnoga znanja govornoga jezika gluhe djece zaključuju da je potrebno promijeniti paradigmu i prihvatiti dvojezični pristup (Strong i Prinz, 1997; Cummins, 2006; Van den Bogaerde, Buré i Fortgens, 2016).

Istovremeno s drugima, i u Hrvatskoj se provode istraživanja jezičnoga znanja govornoga jezika gluhih i nagluhih osoba, a rezultati su redom jednaki – jezična je razina gluhih i nagluhih osoba jako niska, te je razlika u odnosu na njihove čujuće vršnjake značajna. Jedno od prvih takvih provela je V. Mustać (1983) koja je ispitivala verbalno izražavanje, gramatičko nadopunjavanje i rječnik djece s oštećenjem sluha u dobi od 7,5 do 8,5 godina. Testiranje je obuhvaćalo zadatke opisivanja predmeta, objašnjavanja značenja niza riječi te završavanje rečenica gramatički ispravnim oblikom riječi. U svim su područjima gluha i nagluha djeca zaostajala za svojim čujućim vršnjacima, a osobito u rječniku i u završavanju rečenica gramatički ispravnim oblikom. Naime, najbolji rezultat kod gluhe i nagluhe djece bio je manji od najslabijega rezultata njihovih čujućih vršnjaka. Autorica navodi da su se gluha i nagluha djeca dosta često koristila, kako je ona to nazvala, „gestovnim govorom“. Odgovori se nisu uzimali u obzir, no činjenica je da su im leksemi iz hrvatskoga znakovnog jezika počesto bili bio prvi izbor.

Jezični razvoj prelingvalno gluhe djece ispitala je Lj. Pribanić (1998) kroz testiranja na različitim jezičnim razinama. Istraživanje je tako uključivalo testiranje pasivnoga i aktivnoga rječnika ispitanika, organizacije leksičkoga znanja, poznavanja morfologije imenica i glagola, razumijevanja sintaktičkih struktura te zadatak prepisivanja rečenica. Ispitanici su bili djeca od trećega do osmoga razreda osnovne škole, a uključena su i ona koja pohađaju školu s prilagođenim odgojno-obrazovnim programom i ona koja su uključena u redoviti sustav obrazovanja. Dobiveni rezultati stavljeni su u odnos prema očekivanoj razini jezičnoga znanja djece toga uzrasta te u odnos prema rezultatima čujuće djece. Gluha su djeca koja su pohađala školu s prilagođenim odgojno-obrazovnim programom postigla najbolje rezultate na svim ispitivanim područjima, djeca koja su uključena u redoviti obrazovni sustav postigla su bolje rezultate, no i ti su rezultati

značajno slabiji i od očekivane razine jezičnoga znanja toga uzrasta, kao i od ostvarenih rezultata kontrolne skupine njihovih čujućih vršnjaka. Slabe rezultate jezičnoga znanja hrvatskoga jezika gluhe i nagluhe djece autorica objašnjava tako što djeca jezik ne usvajaju već ga uče i to uputama roditelja i nastavnika i – očitavanjem s usana. Na kraju svoga istraživanja navodi da bi dijete bolje i lakše savladalo govorni jezik ako ima već usvojen jezik, znakovni jezik. Dijete je potrebno izložiti znakovnomu jeziku od najranije dobi da bi putem njega ovladalo govornim.

Leksičko znanje mladeži oštećena sluha ispitivale su I. Radić, S. Bradarić-Jončić i E. Farago (2008). Istraživanje je obuhvatilo gluhe i nagluhe učenike srednjih škola te učenike s umjetnom pužnicom, učenike u posebnim odgojno-obrazovnim ustanovama, one uključene u redovito školovanje te kontrolnu skupinu njihovih čujućih vršnjaka. Očekivano, rezultati ukazuju na značajnu razliku u leksičkome znanju gluhih, nagluših i učenika s umjetnom pužnicom u odnosu na njihove čujuće parnjake prema godinama, spolu i školi koju pohađaju. Unutar eksperimentalne skupine ima malih razlika u rezultatima između gluhih, nagluših i onih s umjetnom pužnicom, no ne značajnih, dok je značajna razlika između učenika koji pohađaju posebnu odgojno-obrazovnu ustanovu i onih integriranih u redoviti sustav obrazovanja, u korist potonjih. Autorice nisu spominjale znakovni jezik, ali jesu dale moguće objašnjenje značajne razlike s obzirom na vrstu škole. Autorice zaključuju da je to stoga što postoji pozitivna selekcija za redovite škole, da su učenici više motivirani za učenje i rad te su djeca u redovitim školama (2008, 101): „kvantitativno i kvalitativno drugačije (...) izložena hrvatskom jeziku“.

U istraživanju odstupanja u tvorbi prezenta autorice S. Bradarić-Jončić i R. Möhr Nemčić (2011) ispitale su usvojenost glagola kod gluhih i nagluših učenika, kod učenika s umjetnom pužnicom te kod učenika posebnih obrazovnih ustanova i onih uključenih u redoviti sustav obrazovanja. Rezultati su pokazali da učenici redovitih škola pokazuju bolje znanje hrvatskoga jezika. Od učenika u školama s posebnim programom učenici koji su gluhi postigli su bolje rezultate od učenika s umjetnom pužnicom, nagluhi su učenici postigli prosječno najbolje rezultate, no sve su skupine imale značajno visok postotak pogrešaka – 40 posto odgovora bilo je pogrešnoga oblika glagola. Iako hrvatski znakovni jezik nije bio predmet

istraživanja, autorice su ga koristile u svojoj komunikaciji s ispitanicima te u svom zaključku navode da bi svakako trebao imati jaču ulogu u jezičnom razvoju gluhe i nagluhe djece. Spominju i samo poučavanje jezika za koje kažu da bi se trebalo promijeniti a koje bi trebalo ići putem komunikacije znakovnim jezikom.

U svome istraživanju I. Hrastinski (2014) za cilj ima utvrditi razumijevanje gluhih učenika pisanoga teksta te utvrditi odnos između razine jezičnoga znanja te sposobnosti razumijevanja pročitana teksta. Učenici su isto tako i oni koji pohađaju posebnu odgojno-obrazovnu ustanovu i oni uključeni u redoviti sustav obrazovanja te iz osnovnih i srednjih škola. Autorice prvi puta daju važnu ulogu i hrvatskome znakovnom jeziku te su ispitanici grupirani i prema tome znaju li ga i koriste li ga. Rezultati su i ovdje takvi da je jezično znanje gluhih i nagluhих slabije od prosječno očekivanoga s obzirom na uzrast, te su gluhi učenici koji pohađaju posebnu školu postigli najlošije rezultate. Iako rezultati slijede sva prijašnja istraživanja, autorica u svome radu govori o premaloj zastupljenosti hrvatskoga znakovnog jezika u općem jezičnom razvoju gluhe i nagluhe djece te zagovara promjenu.

Jedino istraživanje znanja hrvatskoga jezika odraslih gluhih i nagluhих osoba provele su K. Kobašić i Lj. Pribanić (2010) kojim su ispitivale receptivni rječnik korištenjem Peabody slikovnog testa rječnika (PPVT-III-HR). Autorice u radu ponovno zaključuju da je razina jezičnoga znanja značajnije niža od čujućih osoba njihove dobi i obrazovanja te da se nakon izlaska djece iz formalnoga obrazovanja stečena razina jezičnoga znanja dalje ne razvija.

Činjenica da su rezultati gluhe i nagluhe djece koja pohađaju posebne odgojno-obrazovne ustanove najslabiji mogla bi nekoga navesti na zaključak da se kod njih zapravo radi o teškoćama u razvoju, no u vrijeme provođenja svih istraživanja navedenih u ovome radu takozvana „škola za gluhe“, Centar za odgoj i obrazovanje „Slava Raškaj“ uključivala je gluhi i nagluhi djecu urednoga psihofizičkog i mentalnog razvoja. Tek se unazad 15-ak godina ona postepeno usredotočuje na djecu s teškoćama u razvoju (Kavčić, 2020).

Dosadašnja su istraživanja obuhvatila fonološku, leksičku i gramatičku razini, no postavlja se pitanje što se događa kod jezičnih

elemenata viših razina. Kakvi su rezultati u korištenju i razumijevanju primjerice metafora ili sarkazma, razumijevanju formalnoga stila u ugovorima, zakonima i drugim službenim dokumentima, razumijevanju dugačkih, višestruko složenih rečenica, ili duplih negacija. A. Peti-Stantić (2019) tako razlikuje elementarno opismenjavanje – raspoznavanje znakova za glasove te njihovo povezivanje u riječi i rečenice te pismenost – kao krovni termin koji označava ukupnost aktivnosti pismenih ljudi, najvišega stupnja kognitivne složenosti. S obzirom na to da se oba temelje na elementarnom *jezičnom znanju* nedostaci na prvoj razini neupitno dovode do otežanoga ili čak onemogućenoga dostizanja druge razine.

Činjenica je da se u Hrvatskoj preferira *oralni* pristup, što znači da se ulaže veliki napor kako bi se zajednica Gluhih slušno i govorno rehabilitirala korištenjem isključivo govornoga jezika te istovremenom preporukom nekorištenja znakovnoga jezika. Gluho dijete u Hrvatskoj danas ne usvaja nijedan jezik. Budući da je gluho ili nagluho, dijete nije izloženo prirodnom unosu govornoga jezika, a s obzirom na to da se 90 – 95 % gluhe djece rađa u čujućim obiteljima, ono nije izloženo niti prirodnom unosu znakovnoga jezika (den Bogaerde, Buré i Fortgens 2016, 327). Rehabilitacijskim metodama dijete uči hrvatski jezik počevši od vrtičke dobi, a još kasnije u svojoj životnoj dobi uključuje se u zajednicu Gluhih i uči hrvatski znakovni jezik.

U Poliklinici SUVAG razvijena verbotonalna metoda u osnovnoškolske djece postiže jako dobre rezultate u područjima razvoja govora od prve riječi do složene rečenice te u razvoju gramatičnosti govora te pisanja, no izrazito loše rezultate postiže u području stilskih obilježja u usmenom i pismenom izražavanju (Dulčić i Pavičić Dokoza, 2014, 14). Konkretniju analizu jezičnoga znanja osnovnoškolske gluhe i nagluhe djece daje K. Šmit (2014, 79) koja navodi da su suženi vokabular, teškoće u artikulaciji glasova te teškoće u strukturiranju rečenica i razumijevanju govora i teksta izravno povezani s preprekama u opažanju slušnih podražaja. S obzirom na navedeno, problematizira se metodika nastave hrvatskoga jezika te predlaže da bi se trebalo koristiti metodikom učenja hrvatskoga jezika kao stranoga. U tome se tekstu isto tako naglašava oralno-auditivni pristup pri čemu učenik može naučiti pravilno čitati i

pisati samo onda kada je riječ usvojio slušno i zna ju izgovoriti pravilnom artikulacijom i točnom intonacijom.

Rezultati ostalih jezičnih znanja gluhe djece prikazani su u Uvodu. Vrijedno je napomenuti da je ovaj rad tek drugi koji za svoje ispitanike ima odrasle gluhe osobe.

S obzirom na to da su rezultati poražavajući dok su djeca intenzivno uključena u sustav obrazovanja te postupke rehabilitacije slušanja i govora, može se pretpostaviti da će razina jezičnoga znanja hrvatskoga jezika koja isključivo ovisi o individualnome trudu odrasle gluhe osobe biti još niža.

ČITANJE I PISANJE

Čitanje je jedna složena djelatnost u čijem se proučavanju uzima u obzir veliki broj čimbenika koji utječu na usvajanje i razvoj čitanja, te na koje utječe čitanje. Naime, za čitanje je potrebno znanje jezika, a čitanje povratno utječe na razvoj jezičnoga znanja. Čitanje se određuje kao jezična djelatnost koja se temelji na prepoznavanju riječi. Prepoznavanje se riječi opisuje kao izravno povezivanja pisanoga izraza riječi s njezinom predodžbom u umnom rječniku (Aarnoutse i Van Leuwe, 2000), ili kao dekodiranje riječi, pri čemu se slova pročitane riječi prenose u njihov fonološki kod, a nakon toga se po leksičko značenje poseže u dugoročno pamćenje (Perfetti, 1985). Kao pretpostavke za uspješno ovladavanje čitanjem J. Ivšac Pavliša i M. Lenček (2010) pretpostavljaju sposobnost prepoznavanja slova, odnosno stvaranje veze između vizualnoga simbola i fonološkoga izraza. Autorice dalje u analizi ulaze i dublje u obradu jezika te pretpostavljaju djetetovo prepoznavanje manjih jedinica unutar riječi, navode fonemsku svjesnost kao onu metajezičnu. Još konkretnije J. Ivšac Pavliša (2009; prema Ivšac Pavliša i Lenček, 2010) definira fonemsku svjesnost kao onu koja pretpostavlja razumijevanje da se riječi sastoje od elemenata koji su manji od sloga, ali i uočavanje razlikovnih obilježja fonema.

Čitanje i pisanje, s druge strane, nisu prirodno jezično djelovanje, oni se moraju učiti i – posredovani su govorom. Govor je tako manifestacija usvojenosti jednoga jezika. Dijete bez oštećenja sluha usvaja materinski jezik prije ulaska u obrazovni sustav. Ono je sposobno razumjeti što je izgovoreno te

sposobno govorom izraziti svoje misli (Peti-Stantić, 2019). Dijete tako uronjeno u jedan jezik, materinski jezik, na podsvjesnoj razini stvara strukturu jezika. Ta se svjesnost proteže od najjednostavnijih do najsloženijih elemenata. Ulaskom u obrazovni sustav dijete uči pisani oblik toga jezika, svim elementima daje imena (upoznaje se s metajezikom svoga materinskog jezika), nadograđuje stilovima i izričajima te uči njegov pisani oblik. Fonemska svjesnost i fonološki oblici dobivaju sada svoj vizualni oblik.

Longitudinalno istraživanje provedeno u Velikoj Britaniji (Kyle i Harris, 2010) upravo dokazuje kako se kod gluhe djece događa obrnuti proces stvaranja fonološke, odnosno fonemske svjesnosti govornoga jezika njihove okoline i ortografske faze, odnosno samoga pisanja slova i riječi. Naime, Kyle i Harris (2010) utvrđuju da se fonološka svjesnost kod gluhe djece razvija upravo kao posljedica razvijanja čitanja.

Istraživanje je obuhvatilo 29 gluhe djece, starosti 7 i 8 godina, u periodu od 36 mjeseci. Sva su djeca prelingvalno gluha sa senzorneuralnim oštećenjem sluha (oštećenje unutrašnjeg uha ili živčanih vlakana) većim od 70 db, koje pripada kategoriji teške naglušnosti. Što se tiče preferiranoga jezika sedmero ih koristi samo govorni engleski, 18 ih preferira britanski znakovni jezik, dok ih četvero koristi totalnu komunikaciju, koja uključuje govorni jezik uz znakove iz nacionalnoga znakovnog jezika. Sedmero djece nosi umjetnu pužnicu koja im je ugrađena u prosječnoj dobi od 4 godine i 4 mjeseca, dok ostalih 22 nosi digitalne slušne aparatiće. Autori naglašavaju unutar te podjele da je od sedmero djece koji imaju ugrađenu umjetnu pužnicu samo dvoje koji koriste govor i preferiraju govorni jezik, četvero njih koriste britanski znakovni jezik, dok dvoje koriste totalnu komunikaciju.

S obzirom na velikim brojem istraživanja potvrđenu činjenicu da je fonološka svjesnost jedan od prediktora razvoja čitanja i s obzirom na to da se fonološka svjesnost razvija spontano izlaganjem djeteta govornom jeziku istraživačko je pitanje bilo razvijaju li djeca koja ne čuju zvukove ili ne čuju sve zvukove govornoga jezika fonološku svjesnost i koriste li ju prilikom učenja čitanja. Zaključili su da vještina sricanja (korištenje jednoručne i dvoručne abecede) utječe na čitanje, no stupanj fonološke svjesnosti s čitanjem nema korelacije. Naprotiv, djeca razvijaju fonološku svjesnost kasnije, nakon ovladavanja i napredovanjem u pisanju. Gluha djeca imaju

sposobnost razvijanja fonološke svjesnosti, no s obzirom na to da se radi o visoko apstraktnom kodu, ona ga bez zvučnoga unosa govornoga jezika nemaju na što primijeniti i nemaju u čemu primijetiti. Tek svladavanjem čitanja, odnosno pisanja moguće je u jeziku, koji sada ima svoj vizualni oblik, primijetiti zakonitosti i strukturu. Važno je naglasiti da velika većina djece ima jezik – britanski znakovni jezik, dakle samo ih se sedmero oslanja isključivo na govorni engleski, no u rezultatima istraživanja to nije imalo nikakva utjecaja, svi su pokazali istu razinu razvoja fonološke svjesnosti i čitalačke sposobnosti.

Tri su faze učenja čitanja: slikovna, u kojoj dijete prepoznaje nekoliko riječi u cjelini, fonološka, u kojoj se ostvaruje fonološka svjesnost te ortografska, kada dolazi do automatizacije prepoznavanja riječi (Peti-Stantić, 2019). S obzirom na specifičnost jezičnoga usvajanja i jezične obrade za pretpostaviti je da se kod gluhe djece događa to da se ortografska svjesnost pojavljuje prva. I ona u cjeloživotnoj komunikaciji i služenju govornim jezikom (odnosno njegovim pisanim oblikom) ostaje dominantna.

Činjenica da je hrvatski jezik stabilne tzv. plitke ortografske strukture, gdje se fonemi najvećim djelom pišu onako kako se izgovaraju i slova najvećim djelom izgovaraju onako kako se pišu, dodatno ide u prilog bržem učenju veza između pisanoga oblika riječi i njezinoga izgovora. Svjesnost da se riječi sastoje od glasova (fonema) predstavlja fonološku svjesnost, koja funkcionira kao fonološko posredovanje između pisane forme riječi i njezina značenja (Barron, 1986; Harm i Seidenberg, 2004, prema Rončević 2005). Prema tome, sama ortografska struktura hrvatskoga jezika olakšava gluhoj i nagluhoj djeci učenje pisanja, no istovremeno čujuća djeca upravo zbog toga prednjače u svim jezičnim vještinama.

Cilj je ovoga istraživanja privući pozornost na ključnu činjenicu da je primanje svih informacija u Gluhih – vizualno, pa je tako i sa samim jezikom. U obradi jezičnih elemenata pažnja je na njihovu izrazu i obraća se pozornost na svaki i najmanji element izraza. Prema tome, napisane se jedinice obrađuju analitički, a ne cjelovito, prema elementima koji su u svijesti Gluhih bitni. Osobe bez oštećenja sluha s usvojenim materinskim jezikom prepoznaju pročitano riječ i opažaju je te obrađuju cjelovito. S obzirom na izrazitu vizualnu prijemčivost, Gluhi su i u učenju govornoga

jezika i u služenju govornim jezikom fokusirani na njegov vizualni identitet – očitavanje njegova ostvaraja artikulacijom na usnama te na njegov pisani oblik. Ovim će se istraživanjem pokušati dokazati upravo spomenuta orijentiranost Gluhih na vizualnu informaciju.

Hipoteze

H1

Čujućí će ispitanici izgovaranjem pročitane riječi dozvati u svijest fonološku sliku i prema tome automatizmom prepoznati sadržaj leksema.

H1a Čujućí ispitanici ne zadržavajućí pozornost na ortografskoj razini leksema uvidjet će manji broj pravopisnih pogrešaka.

H1b Čujuće će ispitanike naglasne oznake upućivati na raznozvučne raznopisnice te će prema tome odabrati točno značenje leksema.

H2

Gluhi će ispitanici obratiti i zadržati pozornost na ortografskoj reprezentaciji leksema ne posežućí za fonološkom slikom.

H2a Gluhi će ispitanici primijetiti veći broj pravopisnih pogrešaka.

H2b Gluhi ispitanici neće uzeti u obzir naglasak unutar leksema kao element koji utječe na značenje.

Metoda istraživanja

Za potrebe ovoga istraživanja korišteni su primarni i sekundarni izvori podataka. Sekundarni izvori podataka obuhvaćaju domaće i strane znanstvene radove i članke, dok su primarni podaci dobiveni samostalnim istraživanjem na temelju upitnika koji uključuje izvorno kreiran zadatak za ispunjavanje.

Ispitanici

Ispitanici su odabrani i podijeljeni u kategorije s obzirom na to jesu li Gluhi ili čujućí, s obzirom na godine, obrazovanje, jezičnu životnu okolnost i nose li slušno pomagalo ili ne. Spol nije bio uzet u obzir iako se prilikom odabira ispitanika pazilo na to da je i spolna distribucija ujednačena. Svi Gluhi ispitanici su prelingvalno gluhe osobe. Niti jedan ispitanik nema govorno-jezičnu teškoću.

KATEGORIJE: GLUHI – ČUJUĆI I DOBNE SKUPINE

Od 18 ispitanika 9 je Gluhih a 9 čujućih. Čujući su se ispitanici odabrali prema dobnim kategorijama i najvišem stupnju obrazovanja tako da su u korelaciji s Gluhima. Troje Gluhih u dobi od 18 do 35 sa završenim fakultetom i troje čujućih iste dobne skupine i jednako tako sa završenim fakultetom. Troje čujućih u dobi od 36 do 55 godina sa završenom srednjom školom korelira s troje Gluhih iste dobne skupine i završenom srednjom školom te troje čujućih u dobi od 56 do 85 sa završenom srednjom školom korelira s troje Gluhih iste dobne skupine s istim najvišim stupnjem obrazovanja. Svi su ispitanici ili rođeni u Zagrebu ili žive većinu svoga života u Zagrebu.

KATEGORIJA: OBRAZOVANJE

S obzirom na osnovnoškolsko i srednjoškolsko obrazovanje, čujući su se ispitanici odabrali u korelaciji s najvišim stupnjem obrazovanja Gluhih ispitanika. Obrazovanje Gluhih složenije je s obzirom da postoje tri opcije za Gluho dijete a koje će se razložiti u nastavku i koje su povezane sa sljedećom kategorijom Jezična životna okolnost.

Centar za odgoj i obrazovanje „Slava Raškaj“

Centar za odgoj i obrazovanje (COO) „Slava Raškaj“ u zajednici se naziva „škola za Gluhe“, a koja je upisivala Gluhu djecu od 1893. pa sve do prije 20-ak godina. Odnosno, Centar i dalje prima gluha i nagluha djecu, no prvenstveno je usredotočen svojim kadrom te nastavnim planovima i programima prema djeci s teškoćama u razvoju. Djeca koja nemaju teškoća u razvoju, a gluha su ili nagluha, upućuju se ili u redovite škole ili u Osnovnu školu Poliklinike SUVAG. Rezultat je to politike inkluzije koja omogućava Gluhom djetetu pohađanje škole u svome okruženju, redoviti nastavni plan i program prikladan njegovu mentalnom i kognitivnom stanju i razvoju, a redovita rehabilitacija slušanja i govora odvija se ili u samoj školi ili u logopedskim ambulancama u njegovoj blizini.

COO „Slava Raškaj“ tolerira i preferira hrvatski znakovni jezik u komunikaciji. Ovo je posebno bitno za treću dobnu skupinu koji su, ako

nisu iz Zagreba, od prvoga razreda i živjeli u Domu osiguranom u samom COO-u „Slava Raškaj“ te koji su u Centru završavali i osnovnu i srednju školu.

Osnovna škola Poliklinike SUVAG

U Osnovnoj školi Poliklinike SUVAG znakovni se jezik ne koristi niti se preferira. Fokus je na djetetovo korištenje ostataka sluha te isključivo na rehabilitaciji slušanja i govora. Nastava hrvatskoga jezika odvija se uz pomoć tehnologije koja omogućava pojačani i izolirani zvuk govornika, uključujući i govor samoga djeteta. Za vrijeme cijele nastave govori se u mikrofon a djeca nose slušalice.

Politika inkluzije donosi promjene i u ovaj obrazovni sustav te se djeca koja su gluha i nagluha sve više upućuju u redovitu školu, dok se ovdje upisuju djeca koja imaju dodatne govorno-jezične poteškoće. Nastavni plan i program je djelomično prilagođen.

Redovita škola

Redovita škola podrazumijeva redoviti nastavni plan i program, a gluhi učenik ima pravo koristiti uslugu tumača na nastavi, pismenom i usmenom ispitivanju, konzultacijama i svim drugim komunikacijskim situacijama.

KATEGORIJA: JEZIČNA ŽIVOTNA OKOLNOST

Ova se kategorija odnosi na to koliku prevagu u životu Gluhih ispitanika ima koji od jezika. Prevagom se smatra za kojim jezikom ispitanici posežu u većinskom postotku svoje svakodnevne komunikacije. Prema tome su u ovo istraživanje uključene sljedeće jezične životne okolnosti:

- Gluho dijete čujućih roditelja – prevaga govornoga jezika
- Gluho dijete Gluhih roditelja – prevaga znakovnoga jezika
- Gluho dijete čujućih roditelja, COO „Slava Raškaj“ – prevaga znakovnoga jezika

- Gluho dijete čujućih roditelja, Osnovna škola Poliklinike SUVAG – prevaga govornoga jezika
- Gluho dijete čujućih roditelja, redovita škola – prevaga govornoga jezika
- Gluho dijete Gluhih roditelja, redovita škola – prevaga znakovnoga jezika

KATEGORIJA: NOŠENJE SLUŠNOGA POMAGALA

U odabiru ispitanika vodilo se računa da se istraživanjem obuhvati podjednak broj onih koji ne nose slušno pomagalo te onih koji nose slušno pomagalo. Isto tako unutar skupine ispitanika koji nose slušno pomagalo vodilo se računa o tome da se obuhvati podjednaki broj onih koji nose digitalni slušni aparatić i onih koji imaju ugrađenu umjetnu pužnicu.

U dobnoj skupini od 18 do 35 godine svi Gluhi ispitanici imaju ugrađenu umjetnu pužnicu, u dobnoj skupini od 36 do 55 svi Gluhi ispitanici nose digitalni slušni aparatić, dok u dobnoj skupini od 56 do 85 nitko od ispitanika ne nosi slušno pomagalo.

Prikaz uzorka ispitanika u tablici:

Tablica 1: Ispitanici

		18 – 35 (1) VSS	36 – 55 (2) SSS	56 – 85 (3) SSS
Gluhi	G	3	3	3
Čujući	Č	3	3	3
Škola za Gluhe	ŠkG			2
Osnovna škola Poliklinike SUVAG	SUV			1
Redovita škola	Red	3	3	

Slušno pomagalo: slušni aparatić	Apr		3	
Slušno pomagalo: umjetna pužnica	UP	3		
Ne nosi slušno pomagalo				3

Definirane su tri kategorije ispitanika koje su nazvane *grupa 1*, *grupa 2* i *grupa 3*, i ti se nazivi koriste kroz prikaz rezultata. Osnovna podjela je s obzirom na dob, no taj čimbenik uključuje najviši stupanj obrazovanja, jezičnu životnu okolnost te nošenje slušnoga pomagala. Kategorije su tako:

1. Grupa 1: prva dobna skupina (18 – 35), visokoškolsko obrazovanje, prevaga govornoga jezika, ugrađena umjetna pužnica
2. Grupa 2: srednja dobna skupina (36 – 55), srednjoškolsko obrazovanje, prevaga govornoga jezika, nošenje digitalnoga slušnog aparatića
3. Grupa 3: treća dobna skupina (56 – 85), srednjoškolsko obrazovanje, prevaga znakovnoga jezika, ne nose slušno pomagalo

UPITNIK

Za ovo istraživanje osmišljen je i sastavljen upitnik sa zadatkom koji su ispitanici rješavali samostalno i uživo. U komunikaciji s ispitanicima koristio se i hrvatski jezik i hrvatski znakovni jezik neposredno, s obzirom na to da autorica istraživanja zna oba jezika.

Upitnik se sastoji od dva dijela. Prvi dio sadrži pitanja prema navedenim kategorijama ispitanika i on je, prema tome, drugačiji za čujuće i Gluhe ispitanike. Za čujuće ispitanike on sadrži podatke o spolu, dobi i najvišem stupnju obrazovanja, dok za Gluhe sadrži dodatna pitanja o vrsti osnovnoškolskoga obrazovanja, slušni status roditelja te pitanje o slušnom pomagalu (prilog 1 i prilog 1a). Drugi dio upitnika je jednak za sve i sadrži

zadatak za rješavanje. Zadatak sadrži 29 riječi i 26 slikovnih prikaza (prilog 2 i prilog 3).

Nakon rješavanja zadatka slijedio je polustrukturirani razgovor s ispitanicima koji nisu samoinicijativno komentirali naglasne oznake, s upitom jesu li ih primijetili i što misle da one znače.

ZADATAK

Ispitanici su trebali riječima pridružiti značenje, odnosno pridružiti sliku koja, po njihovom mišljenju, nosi njihovo značenje. Slike su na svojoj stražnjoj strani nosile broj te su ispitanici uz riječ zapisivali broj slike koja nosi njezino značenje. Zadatak je kreiran tako da broj riječi (29) ne odgovara broju slika (23) te je uz jednu riječ moguće pridružiti više slika, istovremeno moguće je da uz koju riječ ne stoji niti jedno značenje. Slike su bile izrezane, postavljene na kup i nisu bile posložene po brojevima. Ispitanici su za svaku riječ prebitali po svim slikama kako bi našli ili naišli na značenje.

Riječi su odabrane prema fonološkoj sličnosti – razlikuju se u jednom fonemu. Razlike se pojavljuju i na početku i u sredini i na završetcima riječi: *krtica* – *crtica*; *govor* – *lovor*; *paket* – *parket*; *kuća* – *koća*; *gore* – *gori* itd.

Od 29 napisanih riječi 2 riječi nemaju značenje, to su namjerno krivo napisane riječi: *pristenište* i *krštanje*, što znači da je 27 ispravnih pravilno napisanih hrvatskih riječi.

Dva su para riječi u kojima razlikovnu ulogu nosi – naglasak: *gòre* (prilog, više od neke ravni, opr. prema *dolje*) i *gòre* (imenica, nominativ množine, planina); *lúk* (sportski rekvizit) i *lùk* (povrtna biljka).

Jedan par razlikuje se u više fonema, no izrazito sličnih svojstava: *ministarstvo* – *ministrantsko*.

Odabrani pojmovi većinski su konkretni (20), dok su odabrane riječi česte u upotrebi i pripadaju standardnomu hrvatskom jeziku. Većinski se radi o imenicama (24), uz po jedan glagol, pridjev i prilog. Od 24 imenica 20 je oblikom nominativ jednine, dok ih je četiri oblikom nominativa množine. Glagol je u prezentu, treće lice jednine, dok je pridjev

opisni, u nominativu jednine srednjega roda. Prikaz broja i vrste pojmova te riječi u tablici 2:

Tablica 2: Analiza riječi korištenih u zadatku

Konkretnost pojmova			Vrsta riječi				
Konkretni	Apstraktni		Imenica		Glagol	Pridjev	Prilog
20	7		24		1	1	1
					Oblik		
			N jd. 20	N mn. 4	Prezent, 3. lice jd.	N jd., srednji rod	

Vrste razlika prikazane su u tablici 3:

Tablica 3: Vrste razlika u zadatku

Broj riječi prema vrstama razlika		
Fonemske	Pravopisne	Fonetske
21	4	4

REZULTATI I RASPRAVA

Fonemske razlike

Na najvećoj skupini riječi koje sadrže u sebi fonemske razlike ispitanici svih profila dali su toliko podjednake odgovore da je razlika u rezultatima između Gluhih i čujućih ispitanika statistički zanemariva.

Tablica 4: Prikaz rezultata – fonemske razlike

Riječ	Broj točnih odgovora	Postotak	Analiza pogrešnih odgovora
<i>krtica – crtica; lovor – govor; parket – paket; jaje – jare; jaja; gori; kabel</i>	G 9	100 %	
	Č 9		
<i>kuća</i>	G 9	100 %	
	Č 9		
<i>koća</i>	G7		Dva ispitanika ostavili su ovo polje prazno. Jedan ispitanik je iz grupe 1, drugi je iz grupe 3.
	Č8		Jedan je ispitanik ostavio ovo polje prazno. Iz grupe 1.
<i>studij</i>	G 8		Uz sliku značenja 'studij' ispitanik je dodao i sliku značenja 'ustanova'.
	Č 8		Umjesto slike značenja 'studij' ispitanik je pridružio sliku značenja 'ustanova'.
<i>studio</i>	G 9	100 %	
	Č 9		
<i>luka</i>	G 8		Ispitanik je pridružio značenje 'sportski rekvizit'.
	Č 9		
<i>ministarstvo</i>	G 9	100 %	
	Č 9		
<i>ministrantsko</i>	G 8		Ostavljeno prazno. Grupa 1.
	Č 8		Ostavljeno prazno. Grupa 3.

<i>kabao</i>	G 2		Ispitanici ostavljali prazno.
	Č 4		
<i>kabli</i>	G 1		Ispitanici su ili ostavljali prazno ili pridruživali značenje 'kablovi'.
	Č 2		
<i>kablovi</i>	G 8		Ispitanik nije stavio ništa, no sliku značenja 'kablovi' pridružio je riječi <i>kabli</i> .
	Č 9		

Krtica, crtica, lovor, govor, ministarstvo, parket, paket, studio, jaje, jare, jaja, kuća, kabel, gori prepoznati su sa 100 % točnih odgovora. *Studij* je dobio po 8 točnih odgovora i Gluhih i čujućih. Oba pogrešna odgovora bila su odabrano značenje 'ustanova', a ne 'studio', što bi se očekivalo da se radi o neopreznom čitanju ili nerazumijevanju pročitanaoga. Oba ispitanika pripadaju grupi 2. *Ministrantsko* je točno odgovorilo po 8 ispitanika iz svake skupine, pri čemu su pogrešni odgovori bili isti, naime po jedan ispitanik iz svake skupine ostavio je ovo polje praznim. To bi značilo da su ispitanici pravilno pročitali riječ, no u ponuđenim odgovorima nisu pronašli prikladno rješenje. Gluhi ispitanik je iz grupe 1, dok je čujuć ispitanik iz grupe 3. *Luka* je iz skupine čujućih dobila sve točne odgovore, dok je jedan Gluhi ispitanik dao pogrešan odgovor. Taj je Gluhi ispitanik iz grupe 3, a odgovor je netočan tako što je pridruženo samo jedno značenje 'sportski rekvizit'. S obzirom na to da ispitanik nije pridružio druga možebitna značenja upućuje na to da je riječ pravilno pročitana, no da se uslijed niske razine jezičnoga znanja hrvatskoga jezika zaključilo da se ne radi ni o čemu drugome nego 'sportskom rekvizitu'. *Za koču* je sveukupno tri netočna odgovora u smislu da je polje ostavljeno prazno. Dvoje Gluhih ispitanika su po jedan iz grupe 1 i 3, čujuć ispitanik je iz grupe 1.

Uz *kabel* koji je dobio sve točne odgovore upitnik je sadržavao i *kabao, kabli* te *kablovi*. Riječ *kablovi* dobila je jedan netočan odgovor, iz skupine Gluhih, grupa 1, gdje je ispitanik ostavio polje praznim. Riječi *kabao* i *kabli* dobili su izuzetno veliki broj netočnih odgovora podjednako zastupljenih u objema skupinama i svim grupama što upućuje na to da oblici nisu dovoljno poznati niti jednoj skupini te se prema tome isključuju iz analize.

Pravopisne i fonetske razlike

Parovi *pristanište* – *pristenište* i *krštenje* – *krštanje* te *göre* – *gòre* i *lúk* – *lùk* predstavljaju glavni dio upitnika u čijim odgovorima postoje velike razlike među skupinama i koji su statistički relevantni podaci.

Tablica 5: Prikaz rezultata – pravopisne razlike

Riječ	Broj točnih odgovora	Postotak	Analiza pogrešnih odgovora
<i>pristanište</i>	G 9	100 %	
	Č 9		
<i>pristenište</i>	G 9	33,3 %	Troje ispitanika pripada grupi 1. Ostali su riječi pripisivali značenja 'pristanište' i 'luka'.
	Č 3		
<i>krštenje</i>	G 9	100 %	
	Č 9		
<i>krštanje</i>	G 9	66,7 %	U netočnim odgovorima zastupljene su grupe 2 i 3; grupa 1 je cijela točno odgovorila.
	Č 6		

Prva dva para predstavljaju pravilno i nepravilno napisane riječi i pretpostavljaju točno čitanje, odnosno obraćanje pozornosti na grafeme. *Pristanište* tako ima 18 točnih odgovora, što znači 100 %-tnu točnost, a *pristenište* broji devet točnih odgovora Gluhih (100 %) i tri točna odgovora čujućih ispitanika (33,3 %). *Krštenje* ima 18 točnih odgovora (100 %), dok *krštanje* broji devet točnih odgovora Gluhih (100 %) i šest točnih odgovora čujućih ispitanika (66,7 %).

S obzirom na veliku razliku u omjeru točnih odgovora Gluhih i čujućih ispitanika rezultati mogu upućivati na različite procese pri iščitavanju pisanoga teksta. Ovdje se ne radi o razumijevanju ili nerazumijevanju pročitana teksta već o tome obraća li ispitanik pozornost na svaki grafem, svako slovo koje povezuje s glasom ili se radi o tome da se čita „napamet“.

Tablica 6: Prikaz rezultata – fonetske razlike

Riječ	Broj točnih odgovora	Postotak	Analiza pogrešnih odgovora
<i>gòre</i> 'smjer kretanja'	G 1	11,1 %	Ispitanici su uz značenja 'smjer kretanja' i 'N mn. od <i>gora</i> ' pridruživali i '3. l. jd. od <i>gorjeti</i> ' te 'ustanova'. Točan odgovor dao je ispitanik iz grupe 1.
	Č 7	77,8 %	Dva su ispitanika, po jedan iz grupa 1 i 3 pridružili oba značenja: 'smjer kretanja', 'N mn. od <i>gora</i> '.
<i>gòre</i> 'N mn od 'gora'	G 1	11,1 %	Ispitanici su pridruživali sljedeća značenja 'smjer kretanja', 'N mn. od <i>gora</i> ', '3. l. jd. od <i>gorjeti</i> ', 'ustanova'. Točan odgovor dao je ispitanik iz grupe 1.
	Č 7	77,8 %	Dva su ispitanika, po jedan iz grupa 1 i 2 pridružili oba značenja: 'smjer kretanja', 'N mn. od <i>gora</i> '.
<i>lúk</i> 'sportski rekvizit'	G 1	11,1 %	Gluih ispitanik koji je dao točan odgovor je iz grupe 1.
	Č 9	100 %	
<i>lúk</i> 'povrtna biljka'	G 1	11,1 %	Gluih ispitanik koji je dao točan odgovor je iz grupe 1.
	Č 9	100 %	

Druga dva para pretpostavljaju pozivanje zvučne slike i zaključivanje o značenju riječi prema tonovima u njima. Kao točni su se prihvaćali i odgovori koji su samo razlikovali riječi unutar para, što upućuje na to da je ispitanik svjestan naglasaka koji su različiti u *gòre* 'smjer kretanja' i *gòre* 'N mn. od *gora*', no ne zna koji zvučni oblik odgovara kojem značenju. *Gòre* tako broji jedan točan odgovor iz skupine Gluih ispitanika (11,1 %), grupa 1, i sedam točnih odgovora čujućih ispitanika (77,8 %). *Gòre* broji isti rezultat: jedan točan odgovor iz skupine Gluih ispitanika, grupa 1, (11,1 %) i sedam točnih odgovora čujućih ispitanika (77,8 %). Dva ispitanika koja su u oba zadatka dala pogrešan odgovor dolaze iz grupa 1 i 3. Uz riječ *lúk* 'sportski rekvizit' točan je odgovor dao jedan Gluih ispitanik (11,1 %), iz

grupe 1, te osam čujućih ispitanika (88,9 %). Jednak rezultat bilježi i riječ *lùk* 'povrtna biljka': točan je odgovor dao jedan Gluhi ispitanik (11,1 %), iz grupe 1, te osam čujućih ispitanika (88,9 %). Važno je napomenuti da se ovaj zadatak priznavao kao točan ako se riječi pridružio samo jedan od dva značenja, s obzirom na to da je za ovo istraživanje bitnije samo razlikovanje ta dva leksema nego znanje točnih značenja i to je slučaj kod osmero od devetero čujućih ispitanika. Od Gluhih ispitanika samo je jedan na ovaj, ali i na prethodno opisan zadatak, dao točan odgovor. Ostali su ispitanici stavljali za odgovor oba značenja.

Iako ni čujućci ispitanici nisu dali sve točne odgovore na ovom se zadatku iščitava svjesnost ispitanika da su to različiti leksemi. Oznaka na samoglasniku upućuje na različiti naglasak i prema tome na različite lekseme, no ispitanici nisu znali sa sigurnošću koji leksem nosi koje značenje. No, uočili su ih kao različite. Rezultati Gluhih ispitanika upućuju na to da se oznaka naglasaka nije uočila kao ona koja utječe na značenje. Leksemi su doživljeni i obrađeni kao jednaki. Za vrijeme ispunjavanja upitnika dvoje Gluhih ispitanika, iz grupe 3, postavilo je pitanje jesu li to riječi iz češkoga jezika. Može se pretpostaviti da je to stoga što su upoznati s pismom češkoga jezika u kojem postoje oznake na samoglasnicima, dok su u hrvatskome jeziku one rijetke.

Polustrukturirani razgovor sa sedmero ispitanika koji nisu samoinicijativno komentirali postojanje naglasnih oznaka dao je sljedeće rezultate. Svi su ispitanici primijetili oznake. Troje iz grupe 1 smatralo je da su to oznake etimologije riječi, koje ukazuju na to da potječu iz kojega drugog jezika srodnoga hrvatskome. Sve troje ispitanika iz grupe 2 te jedan ispitanik iz grupe 3 reklo je da jesu primijetili oznake, ali im one nisu značile ništa. Sami leksemi su im bili poznati i pridružili su im značenje.

Analiza točnih i netočnih odgovora za pravopisne razlike s obzirom na – sluh, vrstu završene osnovne škole i najviši stupanj obrazovanja vidljiv je u sljedećim prikazima:

		vrsta završene osnovne škole		
		redovita	COO slava raskaj	OŠ SUVAG
pristenište	netočno	6	0	0
	točno	8	3	1
Total		14	3	1

		slušni status	
		čujući	gluhi
pristenište	netočno	6	0
	točno	3	9
Total		9	9

		najviši stupanj obrazovanja	
		srednja škola	fakultet
pristenište	netočno	4	2
	točno	6	6
Total		10	8

		vrsta završene osnovne škole		
		redovita	COO slava raskaj	OŠ SUVAG
krštanje	netočno	3	0	0
	točno	11	3	1
Total		14	3	1

		slušni status	
		čujući	gluhi
krštanje	netočno	3	0
	točno	6	9
Total		9	9

		najviši stupanj obrazovanja	
		srednja škola	fakultet
krštanje	netočno	3	0
	točno	7	8
Total		10	8

Analiza točnih i netočnih odgovora za fonetske razlike s obzirom na – sluh, vrstu završene osnovne škole i najviši stupanj obrazovanja vidljiva je u sljedećim prikazima:

		vrsta završene osnovne škole		
		redovita	COO slava raskaj	OŠ SUVAG
göre _ göre	netočno	7	3	1
	točno	7	0	0
Total		14	3	1

		slušni status	
		čujući	gluhi
göre _ göre	netočno	2	9
	točno	7	0
Total		9	9

		najviši stupanj obrazovanja	
		srednja škola	fakultet
göre _ göre	netočno	7	4
	točno	3	4
Total		10	8

		vrsta završene osnovne škole		
		redovita	COO slava raskaj	OŠ SUVAG
lúk_lük	netočno	4	3	1
	točno	10	0	0
Total		14	3	1

		slušni status	
		čujući	gluhi
lúk_lük	netočno	0	8
	točno	9	1
Total		9	9

		najviši stupanj obrazovanja	
		srednja škola	fakultet
lúk_lük	netočno	6	2
	točno	4	6
Total		10	8

Analiza broja pojavnosti s obzirom na sluh, vrstu završene osnovne škole i najviši stupanj obrazovanja može upućivati na to da je sluh ključan faktor koji utječe na odabir točnoga odnosno netočnoga odgovora. Rezultati točnih i netočnih odgovora u kategorijama vrste završene osnovne škole i najvišega stupnja obrazovanja raspršeni su, dok su u kategoriji sluha jasno podijeljeni na gluhe i čujuće ispitanike. Dakle, bez obzira na veliki postotak završene osnovne škole po redovitome nastavnom programu, pa prema tome i redovitom programu nastave hrvatskoga jezika i bez obzira na broj ispitanika sa završenim fakultetskim obrazovanjem, gluhi su ispitanici ujednačeno griješili na zadatku prepoznavanja naglaska te ujednačeno davali točne odgovore na zadatke u kojima se tražila usredotočenost na pisani izraz i obrnuto.

OGRANIČENJA ISTRAŽIVANJA

Istraživanje uključuje mali uzorak ispitanika (devetero Gluhih i devetero čujućih), no on obuhvaća sve kategorije prema čimbenicima koji utječu na usvajanje te služenje govornim jezikom. Uzorak isto tako uključuje ispitanike samo iz Zagreba, no on je odabran s obzirom na to da upravo u Zagrebu postoji najveći broj Gluhih koji imaju završeno visokoškolsko obrazovanje, kao i onih koji su završili osnovnoškolsko obrazovanje u Osnovnoj školi Poliklinike SUVAG. Ovim se istraživanjem nije ispitivalo znanje ispravnoga označavanja naglasaka niti njihovo poznavanje već samo upućuje li oznaka naglasaka na to da se radi o različitim leksemima ili ne.

ZAKLJUČAK

Rezultati provedenoga istraživanja navode na sljedeće zaključke:

Hipoteze H1 *Čujućí će ispitanici izgovaranjem pročitane riječi dozvati u svijest fonološku sliku i prema tome automatizmom prepoznati sadržaj leksema* i H1a *Čujućí ispitanici ne zadržavajući pozornost na ortografskoj razini leksema uvidjet će manji broj pravopisnih pogrešaka* potvrđene su rezultatima gdje su u parovima *pristanište – pristenište* i *krštenje – krštanje* leksemi uočeni kao ispravni, između kojih nije primijećena razlika kod većine čujućih ispitanika. Hipoteza H1b *Čujuće će ispitanike naglasne oznake upućivati na raznozvučne raznopisnice te će prema tome odabrati točno značenje leksema* djelomično je potvrđena budući da ispitanici nisu kod parova *göre – gòre* i *lúk – lùk* davali točna značenja za lekseme, no leksemi jesu označeni kao različiti. Pogrešan je odgovor dao samo jedan čujućí ispitanik.

Hipoteze H2 *Gluhi će ispitanici obratiti i zadržati pozornost na ortografskoj reprezentaciji leksema ne posežući za fonološkom slikom*, H2a *Gluhi će ispitanici primijetiti veći broj pravopisnih pogrešaka* i H2b *Gluhi ispitanici neće uzeti u obzir naglasak unutar leksema kao element koji utječe na značenje* potvrđene su rezultatima u kojima su *pristanište* i *krštanje* svi Gluhi ispitanici uočili kao pravopisno neispravne riječi, dok je razliku unutar parova *göre – gòre* i *lúk – lùk* uočio samo jedan Gluhi ispitanik. Ovdje je važno naglasiti da cilj ovoga istraživanja nije bio ispitati poznavanje

naglasnih oznaka već potvrđene hipoteze upućuju na zaključak da kod čujućih osoba, koje usvajaju jezik postoji svijest o tome da u hrvatskome jeziku postoje različiti leksemi s obzirom na naglasak. Prema tome, kada je naglasna oznaka i bila naznačena oni nisu znali što ona znači, no uputila ih je na potragu za svim mogućim leksemima koji se jednako pišu (u smislu slovima), no različito izgovaraju. I to je ono što se nije dogodilo s gluhim ispitanicima, bez obzira na stupanj oštećenja sluha, stupanj obrazovanja i nose li slušno pomagalo ili ne. Rezultati ovoga istraživanja, iako maloga opsega, mogu upućivati na zaključak svih dosadašnjih istraživanja, a taj je da je osnovna i temeljna razlika između čujućih i gluhih govornika hrvatskoga jezika usvajaju li jezik ili ga uče. Čujuća ga djeca usvajaju do određene godine života i zatim u školskom sustavu uče o svome jeziku, gluha i nagluha djeca ga ne usvajaju već ga uče i to tako da ulaskom u obrazovni sustav imaju jezični deficit te istovremeno uče jezik i o jeziku.

Činjenica da gluha i nagluha djeca ne usvajaju jezik svoje okoline spontano ne smije se zanemariti. Naprotiv, mora se uzeti u obzir prilikom stvaranja i oblikovanja metodike nastave hrvatskoga jezika u odgojno-obrazovnim ustanovama s gluhim i nagluhim učenicima, bez obzira na to nose li slušno pomagalo ili ne, kako bi se utjecalo na bolje rezultate njihova jezičnoga znanja.

Bez obzira na stupanj oštećenja sluha i bez obziran na to nose li slušno pomagalo ili ne, pripadnici zajednice Gluhih u svim vidovima djelovanja oslanjaju se na vizualnu informaciju, pa je tako i u jeziku. U jezičnoj obradi, počevši od samoga učenja do korištenja usredotočeni su na njegov vizualni lik, bilo da se radi o pisanoj riječi, bilo da se radi o „očitavanju s usana“, što uključuje prepoznavanje glasova prema karakterističnom položaju vidljivih artikulatora. Isključivo zvučni element jezika – naglasak i intonacija – ne igraju gotovo nikakvu ulogu u jezičnoj obradi. Isto tako nisu upoznati s time da se naglasak označava i u hrvatskome pismu, osobito kada se u istome tekstu nalazi više riječi koje su istopisnice, a raznozvučnice. S obzirom na isključivu vizualnost znakovnoga jezika, on je prirodni i prikladan komunikacijski alat. Potrebno je omogućiti zajednici Gluhih prirodno usvajanje znakovnoga jezika, kako bi on bio materinski, a govoreni jezik potrebno je učiti kao drugi jezik, uz

posebno oblikovanu metodiku koja se okreće od oslanjanja na isključivo auditivnu dimenziju jezika.

Ovo je preliminarno istraživanje, na fonološkoj razini, i potrebna su daljnja ne samo na višim razinama nego i s opsežnijim uzorkom ispitanika, prema svim čimbenicima koji utječu na jezično znanje, poput ovim radom opisanih – jezična okolina, vrijeme i stupanj gubitka sluha te nošenje slušnih pomagala. Tako bi se došlo do konkretnijih zaključaka i znanja o jezičnoj obradi Gluhih s obzirom na neupitnu neusvojenost jezika, a na temelju kojih bi se stvarale jezične politike te Gluhima prilagođeni nastavni planovi i programi.

BIBLIOGRAFIJA

Aarnoutse, Cor, van Leeuwe, Jan, *Development of Poor and Better Readers During the Elementary School*, u *Educational Research and Evaluation Vol 6*, 251-278, 2000.

Bradarić-Jončić, Sandra, Möhr Nemčić, Renata, *Odstupanja u sprezanju prezenta glagola u slušnooštećenih srednjoškolaca* u *Govor 28(1)*, 45 – 66, 2011.

Cummins, Jim, *The Relationship between American Sign Language Proficiency and English Academic Development: A Review of the Research*. University of Toronto, 2007.

Dulčić, Adinda, Pavičić Dokoza, Katarina, *Djeca s teškoćama sluha, slušanja i govora*, u Koraljka Bakota (ur.). *Čujete li razliku?: priručnik za edukaciju odgojno-obrazovnih djelatnika za rad s djecom oštećana sluha i/ili govora (str. 9-26)*, Osnovna škola Davorin Trstenjak, Zagreb, 2014.

Hrastinski, Iva, *Reading comprehension and language skills of deaf students in Croatia* (doktorska disertacija). Preuzeto s baze podataka West Lafayette: Purdue University, ProQuest.

https://storage.googleapis.com/gal-media/documents/cummins_asl-eng.pdf (pregledano 29. prosinca 2021.), 2014.

Ivšac Pavliša, Jasmina, Lenček, Mirjana, *Fonološke vještine i fonološko pamćenje: neke razlike između djece urednoga jezičnoga razvoja, djece s perinatalnim oštećenjem mozga i djece s posebnim jezičnim teškoćama kao temeljni prediktor čitanja*, u *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 47 (1), 1-16, 2011.

Kavčić, Dorijana, *Primjena hrvatskog znakovnog jezika u nastavi Hrvatskoga jezika s gluhom i nagluhom djecom – aktualno stanje i izazovi*, u *Odgojno-obrazovne teme*, 5, 65 – 81, 2020.

Kobašlić, Kristina, Pribanić, Ljubica, *Receptivni rječnik u odraslih gluhih osoba*, u *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja* 46 (2), 34–49, 2010.

Kyle, Fiona E., Harris, Margaret, *Predictors of reading development in deaf children: a 3-year longitudinal study*, u *Journal of Experimental Child Psychology*, 107, 229-243, 2010.

Margetić, Lana, *Razumijevanje čitanja kod učenika oštećena sluha* (diplomski rad). Preuzeto s repozitorija Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2007.

Möhr Nemčić, R., *Odrednice i korelati kulturnog identiteta gluhih u Hrvatskoj*, neobjavljena disertacija, Filozofski fakultet, Zagreb, 2015.

Mustać, Vinka, *Verbalna ekspresija djece s oštećenjem sluha*, u *Defektologija* 19 (1-2), 129-136, 1983.

Perfetti, Charles A., *Reading ability*, u *The American Journal of Psychology* 100 (2), 310-313, 1985.

Peti-Stantić, Anita, *Čitanjem do (spo)razumijevanja: od čitalačke pismenosti do čitateljske sposobnosti*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2019.

Pribanić, Ljubica, *Jezični razvoj djece oštećena sluha* (doktorska disertacija), Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, 1998.

Radić, Ivona, Bradarić-Jončić, Sandra, Farago, Emica, *Leksičko znanje mladeži oštećena sluha*, u *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja* 44. 1, 93-103, 2008.

Rončević, Barbara, *Individualne razlike u razumijevanju pri čitanju*, u *Psihologijske teme* 14 (2), 55-77, 2005.

Strong, Michael, Prinz, Philip M., *A Study of the Relationship Between American Sign Language and English Literacy*, u *Journal of Deaf Studies and Deaf Education* 2:1, 37-46, 1997.

Šmit, Ksenija, *Prilagodbe u nastavi hrvatskoga jezika za učenike oštećena sluha*, u Koraljka Bakota (ur.), *Čujete li razliku?: priručnik za edukaciju odgojno-obrazovnih djelatnika za rad s djecom oštećana sluha i/ili govora* (str. 79-90), Osnovna škola Davorin Trstenjak, Zagreb, 2014.

Van den Bogaerde, Beppie, Buré, Marjolein, Fortgens, Connie, *Bilingualism and deaf education*, u Anne Baker, Beppie van den Bogaerde, Ronald Pfau, Trude Schermer, (ur.) *The Linguistics of Sign Languages* (str. 325-336), John Benjamins Publishing Company, Amsterdam / Philadelphia, 2016..

PRILOZI

Prilog 1. Upitnik – čujućí ispitanici

Zaokruži		
SPOL		
<hr/>		
M		Ž
DOB		
<hr/>		
18 – 35	36 – 55	56 – 85
Završen stupanj obrazovanja		
<hr/>		
Osnovna škola	Srednja škola	Fakultet
Osnovna škola		
<hr/>		
Redovna	Centar za odgoj i obrazovanje „Slava Raškaj“	Osnovna škola Poliklinike SUVAG
Spoji riječ s njezinim značenjem.		
Broj riječi nije istovjetan broju značenja. Za neke riječi moguće je spojiti više značenja, a za neke riječi nema slike.		
Uz riječ napiši broj slike/značenja.		

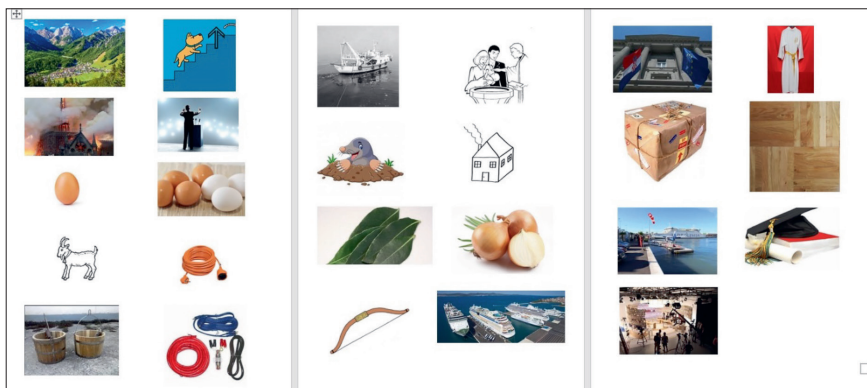
Prilog 1.a Upitnik – Gluhi ispitanici

Zaokruži		
SPOL		
M	Ž	
DOB		
18 – 35	36 – 55	56 – 85
Završen stupanj obrazovanja		
Osnovna škola	Srednja škola	Fakultet
Osnovna škola		
Redovna	Centar za odgoj i obrazovanje „Slava Raškaj“	Osnovna škola Poliklinike SUVAG
Dijete Gluhih roditelja		
Da	Ne	
Slušno pomagalo		
Nosim digitalni slušni aparat	Imam umjetnu pužnicu	Ne nosim nikakvo slušno pomagalo

Prilog 3. Zadatak – tablica za upis značenje

Krtica	Jaje	Crtica
Lovor	Parkeť	Kuća
Studij	Kabel	Gori
Pristenište	Ministrantsko	Lúk
Göre	Studio	Jare
Kabli	Kršťenje	Luka
Govor	Paket	Koća
Ministarstvo	Kabao	Jaja
Kršťanje	Göre	Pristanište
Kablovi	Lúk	

Prilog 4. Zadatak – slike značenja

READING AND LANGUAGE PROCESSING OF DEAF ADULTS

SUMMARY

All research into the knowledge of the spoken language of the Deaf demonstrate a low level of Croatian language proficiency and a significant lag behind their hearing peers. There has been an increased awareness of late that sign language ought to be the mother tongue among the Deaf community, and that it is necessary for a deaf child to be exposed to sign language as early as possible and that the spoken language of those who can hear be taught as L2. This research analyses the perception of individuals and as well as their processing of the written text regarding their reliance on the auditive or visual form of language. Those who can hear acquire spoken language in a full and spontaneous manner. Reading is a language skill that is developed after language acquisition, so that individuals with no hearing loss silently hear the words in their minds when reading, when these words when read words still retain their sound. Contrary to this, the Deaf are fully focused on visual information in every segment of their lives, and also in language. The purpose of this research is to examine how the Deaf read, which language elements are crucial and how information is processed. This research investigates whether the Deaf perceive every single written letter and omit every reference to the auditive form of a word in a particular accent. The results of this study are in accordance to similar research and indicate the need for a different approach to the Deaf regarding the issue of language and language processing.

Keywords: the Deaf, language processing, reading, L1 – L2 relation